

SEMİH SEFER

Uluslararası Sermaye ve Borç Yönetimi

OSMANLI DIŞ BORÇLARI
NASIL YAPILANDIRILDI?

SEMİH SEFER

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden 2014 senesinde mezun oldu. 2014-2015 akademik yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. "Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Banker Lorando ve Tubini Aileleri" başlıklı teziyle 2017 senesinde mezun oldu. 2017-2018 akademik yılında aynı bilim dalında doktora eğitimine başladı. 2019 senesinin başında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak atandı. 2021-2022 seneleri arasında TÜBİTAK'ın desteğiyle ve on iki ay süre ile Fransa'da L'École des Hautes Études en Sciences Sociales'de misafir araştırmacı olarak yer aldı. 2024 senesinin Mayıs ayında "Osmanlı Dış Borçlarının Birleştirilmesi: Tevhid-i Düyun (1901-1903)" başlıklı tezini savunarak doktor unvanını almaya hak kazandı. Halen İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	9
TABLolar LİSTESİ.....	11
ÖNSÖZ.....	13
AMAÇ VE YÖNTEM	15

GİRİŞ: DÜNYA DIŞ BORÇ TARİHİNDE TEMERRÜTLER VE YAPILANDIRMALAR.....	25
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM

İFLAS SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN

DIŞ BORÇ YÖNETİMİ (1875-1903)	37
-------------------------------------	----

1.1. Osmanlı Maliyesinde Bunalım, Dış Borçlanma ve İflas	37
--	----

1.1.1. Devleti Dış Borçlanmaya Götüren Süreç.....	37
---	----

1.1.2. 1854-1875 Dönemi Osmanlı Dış Borçları	42
--	----

1.2. İflas Sonrası Yıllarda Osmanlı Dış Borç Yapılandırılmaları (1875-1881)	50
---	----

1.2.1. İç Borçların Konsolidasyonu: Rüsûm-ı Sitte İdaresi	50
---	----

1.2.2. Dış Borçların Birleştirilmesi ve Dönüştürülmesi: Muharrem Kararnamesi	57
--	----

1.3. Muharrem Kararnamesi Sonrasında Osmanlı Dış Borçları ve Yapılandırılmaları (1881-1903).....	63
---	----

1.3.1. Dış Borç Yönetimi	63
--------------------------------	----

1.3.2. Yeni Dış Borç Yapılandırılmaları.....	74
--	----

1.3.2.1. 1890 Senesi Öncelikli Tahvillerin Konversiyonu.....	74
--	----

1.3.2.2. 1891 Senesi 1877 Borçlanmasının Konversiyonu.....	74
--	----

1.3.2.3. 1894 Senesi 1854 ve 1871 Borçlanmalarının Konversiyonu	75
---	----

1.3.2.4. 1902 Senesinde 1886 Gümrükler Borçlanmasının Konversiyonu.....	76
---	----

1.3.2.5. 1903 Senesinde 1888 %5 Faizli Borçlanmanın Konversiyonu.....	76
---	----

1.3.3. Proje Öncesinde Dış Borçların Durumu	77
---	----

1.4. Muharrem Kararnamesi'nin Tadiline İhtiyaç Duyulması	83
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

TEVHİD-İ DÜYUNUN PROJE AŞAMASI.....	91
-------------------------------------	----

2.1. Hazırlanan İlk Projeler.....	91
-----------------------------------	----

2.1.1. Obaro ve Edgarson'un Projeleri	91
---	----

2.1.2. Elie Léon'un Projesi	92
-----------------------------------	----

2.1.3. Selim Melhame Paşa'nın Projesi.....	93
--	----

2.1.4. Gabriel Efendi'nin Raporları	94
---	----

2.1.5. Rat Arthur Raffauf'un Raporu	96
---	----

2.2. Maurice Rouvier'nin Projesi	97
2.2.1. Maurice Rouvier ile Görüşmelerin Başlaması.....	97
2.2.2. Rouvier'nin İlk Raporu.....	102
2.2.3. Rouvier'nin Hazırladığı İlk Mukavele.....	105
2.2.4. Rouvier'nin Layihasının Değerlendirilmesi ve Raffauf'un Raporu.....	107
2.2.5. Raffauf Riyasetinde Kurulan Komisyon.....	110
2.2.6. Rouvier'nin İkinci Raporu.....	114
2.2.7. Osmanlı Hükümeti'nin Karşı Projesi ve Rouvier'nin Cevabı.....	117
2.2.8. Rouvier'nin Cevabının Ardından Padişah'ın ve Hükümet'in Tavrı.....	120
2.2.9. Rouvier'nin Projeden Çekilmesi.....	124
2.3. Bankalar Konsorsiyumu ile Görüşmelere Devam Edilmesi	133
2.3.1. Bankalar ile Temasın Kurulması.....	133
2.3.2. Konsorsiyumun İlk Teklifleri.....	136
2.3.3. Osmanlı Devleti'nin Konsorsiyum'un Tekliflerine Cevabı.....	139
2.3.4. Konsorsiyumun Revize Edilmiş İkinci Teklifi ve Anlaşmaya Varılması.....	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHVİL SAHİPLERİ İLE MÜZAKERE DÖNEMİ	147
3.1. İngiliz Tahvil Sahipleri	152
3.1.1. Henry Babington Smith'in İtirazları ve Teklifi.....	152
3.1.2. Council of Foreign Bondholders'ın 25 Haziran 1903 Tarihli Toplantısı.....	154
3.2. Fransız Tahvil Sahipleri	157
3.2.1. Temsiliyet İtirazları.....	157
3.2.2. 16 Şubat 1903 Tarihli Toplantı.....	159
3.2.3. 29 Haziran 1903 Tarihli Toplantı.....	160
3.2.4. 10 Temmuz 1903 Tarihli Ortak Bildiri.....	163
3.2.5. 23 Temmuz 1903 Tarihli Toplantı.....	166
3.3. Alman Tahvil Sahipleri	168
3.4. Belçikalı Tahvil Sahipleri	170
3.5. Avusturyalı ve Macar Tahvil Sahipleri	173
3.6. İtalyan Tahvil Sahipleri	173
3.7. Yeniden Müzakerelerin Açılması	174
3.8. Nihai Tevhid-i Düyun Sözleşmesinin Yapılması	180
3.9. Tahvil İşlemlerinin Gerçekleştirilmesi	189
3.9.1. Öncelikli Uygulanan İşlemler.....	189
3.9.2. Tahvillerin Dönüştürülmesi.....	192
3.9.3. Tahvillere Uygulanacak Vergi Meselesi.....	197

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEVHİD-İ DÜYUN SÜRECİNDE DEVLETLERARASI REKABET VE MÜDAHALE TARTIŞMALARI	199
4.1. Bir Baskı Aracı Olarak Piyasalara Müdahale	199
4.2. XX. Yüzyılın Başında Devletlerarası Rekabet ve Osmanlı Devleti	206
4.3. Müdahale Tartışmalarında İki Proje: Bağdat Demiryolu ve Tevhid-i Düyun	211

4.3.1. Fransız Diplomasinin Bağdat Demiryolu Projesinde Ortak Sermaye Talepleri	220
4.3.2. Rusya ve İngiltere'den Destek Beklentisi.....	226
4.3.3. Paris Borsası'nın Baskı Aracı Olarak Kullanılması Tartışmaları.....	231
4.4. Tevhid-i Düyun Kararnamesi'nin Avrupalı Devletlerce Resmen Kabulü.....	238

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN DAHİLİ SİYASETİNDE

TEVHİD-İ DÜYUN VE GETİRİLERİ.....	243
5.1. II. Abdülhamid'in Tevhid-i Düyuna Bakışı.....	243
5.2. Osmanlı Bürokrasisinde Tevhid-i Düyun Görüşleri.....	249
5.3. Kullanılan Argümanlar	256
5.3.1. Yabancı Maliye Uzmanları ve Kurumların Atanması.....	256
5.3.2. Diplomatik Destek Alma Çabaları	261
5.3.3. İdare'nin Konumunun Yeniden Tayini ve Kontrol Altına Alınması Çabaları ...	262
5.3.4. Yahudi Sermayesinin Rekabet unsuru Olarak Kullanılması	265
5.4. Tevhid-i Düyunun Osmanlı Maliyesine Getirileri.....	274
5.4.1. Elde Edilen Gelir	274
5.4.2. İstikraz Sözleşmesinin İmzalanması.....	277
5.4.3. Ticaret Anlaşmalarının Yenilenmesi.....	278
5.4.4. Müskirat Vergisinde Düzenlemeler.....	280
5.4.5. Patent Vergisinin Yenilenmesi	280
5.4.6. Damga Vergisinin Tadili	282
5.4.7. Öncelikli Tahvillerin Konversiyonu.....	283
5.4.8. Bağdat Demiryolunun Kilometre Garantisinin Sağlanması	284
SONUÇ.....	287
KAYNAKÇA.....	293
EKLER.....	305

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.M.A.E.	: Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères
ANMT	: Archives du monde du travail
ANPFVM	: l'Association nationale des porteurs Français de valeurs étran-
gères	
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BEO	: Bâbüâli Evrak Odası Evrakı
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.F.B.	: Council of Foreign Bondholders
Çev.	: Çeviren
D.D.F.	: Documents diplomatiques français
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
FO	: Foreign Office
Haz.	: Hazırlayan
HR.İD.	: Hariciye Nezareti- İdare
HR.UHM.	: Hariciye Nezareti – Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti
İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.DH.	: İrade Dahiliye
İ.HUS.	: İrade Hususi
İ.ML.	: İrade Maliye
Nr.	: Numara
OBA	: Osmanlı Bankası Arşivi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TNA	: The National Archives
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları
Y.A.HUS.	: Yıldız Hususi Maruzat
Y.A.RES.	: Yıldız Resmi Maruzat
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MRZ.d.	: Yıldız Maruzat Defterleri
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat

Y.PRK.A.	: Yıldız Sadaret
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Arzuhal Jurnal
Y.PRK.AZN.	: Yıldız Aliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.HR.	: Yıldız Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.ML.	: Yıldız Maliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.OMZ.	: Yıldız, Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı
Y.PRK.TKM.	: Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.TNF.	: Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı
Y.PRK.TŞF.	: Yıldız Teşrifat-ı Umumiye Dairesi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1820-1920 Seneleri Arasında İflas Eden Ülkeler.....	24
Tablo 2: 1854-1875 Seneleri Arasında Osmanlı Dış Borçlanması.....	45
Tablo 3: İflas Sonrası Avrupa Borsalarında Osmanlı Tahvillerinin Fiyatları.....	49
Tablo 4: Muharrem Kararnamesi'nde Osmanlı Dış Borçları (Türk Lirası).....	59
Tablo 5: 1882-1899 Seneleri Arasında Düyün-ı Umumiye İdaresi'nin Gelirleri (Türk Lirası).....	65
Şekil: 1882-1899 Seneleri Arasında İdare'nin Gelir Grafiği.....	66
Tablo 6: Düyün- Umumiye İdaresi'nin 1900 Yılı (Proje Öncesinde) Gelir – Gider Tablosu.....	67
Tablo 7: 1840-1914 Seneleri Arasında Osmanlı Bütçeleri Özet Verileri (Türk Lirası).....	69
Tablo 8: Öncelikli Tahvillerin 1882-1903 Seneleri Arasındaki Ödeme Takvimi (Osmanlı Lirası).....	76
Tablo 9: 1882-1903 Seneleri Arasında Serilerin Anapara ve Faiz Ödemeleri (Osmanlı Lirası).....	79
Tablo 10: 1901 Senesinde Serilerin Piyasalardaki Güncel Değerleri (Türk Lirası).....	80
Tablo 11: 1898-1903 Arasında Osmanlı Tahvillerinin Kıymeti (Frank).....	81
Tablo 12: Düyün-ı Umumiye İdaresi'nin 1901-1902 Öncesinde Son 10 Yıldaki Borçlara Ayrılan Net Gelirleri ve Ortalaması.....	83
Tablo 13: %1 ¼'lük Faiz ve Buna Tekabül Eden Amortismanın Ödenmesi Durumunda Dış Borçların Yıllık Ödemeleri.....	86
Tablo 14: Elie Léon'un Projesine Göre Planlanan Tahvillerin Proje Öncesi ve Sonrası Kıymetleri (Sterlin).....	93
Tablo 15: Borçların Birleştirilmesi ile Yapılacak Ödemeler (Türk Lirası).....	104
Tablo 16: Seri Tahvillerin Sahiplerine Sunulacak Şartlar (Türk Lirası).....	104
Tablo 17: Düyün-ı Umumiye İdaresi'nin 1900 Yılı Borç Ödemelerinin Dağılımı (Türk Lirası).....	105
Tablo 18: İdare'nin Gelirlerinin 2.157.375 Türk lirasına Kıyasla Eksiği ve Fazlası.....	142
Tablo 19: Düyün-ı Umumiye İdaresi Meclisindeki Dayın Vekilleri.....	148
Tablo 20: Eski Tahviller ile Yeni Tahvillerin Dönüşüm Tablosu.....	186
Tablo 21: 10-24 Eylül 1903 Tarihleri Arasında Avrupa Borsalarında Osmanlı Tahvillerinin Fiyatları (Frank).....	190
Tablo 22: Nişan Takdim Edilenlerin Listesi.....	191
Tablo 23: Dönüşümü için Başvurulan Tahvillerin Durumu (Sterlin).....	195
Tablo 24: 30 Haziran 1904 Tarihine Kadar Tahvillerin Serilere Göre Dönüşüm Durumu (Sterlin).....	195
Tablo 25: Seri Tahvillerin Dönüşüm Öncesi ve Sonrası Ülkelere Göre Dağılımı.....	196
Tablo 26: 1899-1901 Seneleri Arasında Demiryolu Projelerine Ödenen.....	217
Tablo 27: Tevhid-i düyun Öncesi ve Sonrasında Serilerin Toplam Değeri (Lira).....	277
Tablo 28: 1903 Senesinden İtibaren İdarenin Gelirleri ve Fazlasının Paylaşımı.....	278

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde yaşanan krizin etkisiyle temerrüte düşen devletler, dış borç yapılandırma sürecine girmişlerdir. Osmanlı dış borçları da 1876 senesindeki iflasın ardından aralıklarla bu sürece dahil olmuştur. Bunlardan şüphesiz en büyüğü ve önemlisi, işlem hacmi ve içerisinde barındırdığı politik, diplomatik ve hukukî konular sebebiyle tevhid-i düyun projesidir. XX. yüzyılın hemen başında Osmanlı Hükümeti ile dış borç tahvili sahiplerinin temsilcileri, 1881 senesindeki Muharrem Kararnamesi'nin ilanından yaklaşık yirmi sene geçtikten sonra Kararname üzerinde birtakım düzenlemeleri öngören bir malî operasyon için yeniden masaya oturmuşlardır. Borçların yapılandırılmasına dayalı tevhid-i düyun adlı bu projenin daha evvel temerrüde düşen bir devletin uluslararası bir kongrede kararlaştırılan ve egemenliğine darbe vuran üzerindeki malî tahakkümü zayıflatması beklenmekteydi. Aynı zamanda devlet, alacaklıları ile iflası sonrası oluşan ihtilaf dönemini müzakerelerle aşmak yolunu arayacak ve toplam borç tutarında indirim talep edebilecekti. Yaklaşık iki sene süren planlamanın ardından Muharrem Kararnamesi'ne ek olarak hazırlanan 14 Eylül 1903 tarihli *Tevhîd-i Düyûn Kararnamesi* imzalanmıştır.

Osmanlı dış borç tarihinde müstesna bir yere sahip olan bir malî operasyonu konu edinen bu çalışma, 2024 senesinin mayıs ayında savunulan “Osmanlı Dış Borçlarının Birleştirilmesi: Tevhid-i Düyun (1901-1903)” başlıklı doktora tezimi temel olarak gözden geçirilmesi ve bazı bölümlerinin güncellenmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı dış borçlarının iflas sonrası yeniden yapılandırma sürecinin bir aşaması olan proje, malî yönünün yanı sıra, siyasî, hukukî ve diplomatik yönleriyle ortaya konulmaktadır. Bu açıdan literatürde önemli bir boşluğu gidereceği kanısındayız.

Bu çalışma, 2021 – 2022 seneleri arasında “Fransa'nın Osmanlı Dış Borçlarının Birleştirilmesindeki Rolü” başlığıyla projelendirilerek Fransa'da yürütülecek çalışmalar için Tübitak 2214-A Doktora Sırası Yurtdışı Bursu kapsamında desteklenmiştir. Bu sebeple öncelikle programın yetkililerine ardından Fransa'da misafir araştırmacı

olarak yer aldığım École des hautes études en sciences sociales kurumuna, Fransáda yürüttüğüm çalışmaları destekleyen ve danışmanlığını yapan Marc Aymes'e, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Mim Kemal Bülent Öke, Prof. Dr. Vahdettin Engin, Prof. Dr. Namık Sinan Turan, Prof. Dr. Edhem Eldem'e çok teşekkür ederim. Tüm süreç boyunca bilgi ve birikimini benimle paylaşan ve desteğini hiç esirgemeyen Prof. Dr. Mahir Aydın'a ve Doç. Dr. Metin Ünver'e şükranlarımı sunarım.

Öğrenciliğin ömür boyu devam ettiğine inanmakla beraber kâğıt üzerinde sona erdiği bugüne kadar yeri geldiğinde kendilerinden eksilterek hep yanımda olan kıymetli aileme ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, bu çalışmayı okuyarak fikirlerini sunan, Fransádaki çalışmalarında dahi yanımda olan eşim Gizem Sefer'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Semih Sefer
İstanbul 2024